

Arslan Bâb ve Ahmed Yesevî

Nâdirhan HASAN*

ÖZET

Arslan Bâb ve Ahmed Yesevî

İlk Türk sûflerinden Arslan Bâb, Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî'nin yetişmesinde önemli rolü olan bir simadır. Arslan Bâb ve Ahmed Yesevî ilişkilerine dair bazı manzûm ve menkıbevî bilgilerin dışında, mâlûmât çok azdır. Dolayısıyla Arslan Bâb'ın şahsın dair bilgiler, Yesevîlik araştırmalarında önemli bir meseledir. Bu yazımızda bazı kaynaklara ve araştırmalara dayanarak konuyla ilgili görüşlerimizi açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmed Yesevî, Arslan Bâb, Dîvân-ı Hikmet, Türkistan, Hurma

ABSTRACT

Arslan Bâb and Ahmad Yasawî

Arslan Bâb, who played an important role in the education of Hoja Ahmad Yassawî, is an important figure among the first Turkish Sufis. But except for the data found in some verses and hagiographical data, very little is known about the relationship between Ahmad Yassawî and Arslan Bâb. Therefore information about the personality of Arslan Bâb is an important issue for Yassawî studies. This article will present some thoughts related to the topic based on various sources and research.

Key words: Hoja Ahmad Yasawî, Arslan Bâb, Divan-i Hikmat, Turkestan, Hurma.

Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî'nin yetişmesinde Şeyh İbrahim, Şihâbuddin İsficabî ve Yusuf Hemedanî ile birlikte büyük Türk Şeyhi Arslan Bâb'ın yeri ve önemi mühim bir değere sahiptir. Arslan Bâb, Ahmed Yesevî'nin hayatı, eserleri ve tarikatında büyük bir rol oynamasına rağmen; kendisine ait malumat çok azdır. Arslan Bâb ve Ahmed Yesevî ilişkilerine dair mevcut bilgiler esasen menkıbevî bir tarzdadır. Dolayısıyla Arslan Bâb'ın hayatı ve eserlerini tespit etmek bugüne kadar Yesevîlik araştırmalarının aktüel problemlerinden biri olagelmıştır. Burada konuya ilişkin bazı mülahazalarımızı paylaşmak istiyoruz.

Kaynaklarda Arslan Bâb hakkında kısa bilgilere rastlamak mümkündür. Mesela, Fahreddin Ali Safî'nin *Reşhât-ı Aynü'l-bayât* (XV. yüzyıl), Hazînî'nin (ö. 1596) *Câmiü'l-mürşidîn* (XVI. yüzyıl), Hasan Hoca Nisârî'nin *Müzekkir-i Abbâb* (XVI. yüzyıl), Âlim Şeyh Azîzân'ın *Lemebât min nefehâti'l-kuds* (XVII. yüzyıl), Muhammed Şerif Buhârî'nin *Hüccetü'z-zâkirîn* (XVII. yüzyıl), Şeyh Zinde Ali'nin *Semerâtu'l-meşâyuh* (XVII. yüzyıl), Gulam Server Lahurî'nin *Hazânetü'l-asfiyâ* (XVIII. yüzyıl), müellifi belirsiz *Risaletü'l-meymûne*, Kemâleddin Harîrîzâde'nin *Tibyânü vesâilü'l-*

* Öğr. Gör. Dr., Fatih Ü., Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. (nkhasanov@fatih.edu.tr)

hakâyık, Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ* (XIX. yüzyıl) gibi ilmî, tarihî, tasavvufî ve menkıbevî eserlerinde Arslan Bâb saygıyla anılmaktadır. Mezkûr eserlerin hepsinde Arslan Bâb, dönemin meşhur sûfilerinden biri olarak kaydedilmektedir. *Sefînetü'l-evliyâ* müellifi Dârâ Şukuh (ö. 1070/1659) ise bu zâtı “azîm-i meşâyih-ı Türk (Türk şeyhlerinin büyüklerinden)” diye tarif eder.¹

Hasan Hoca Nisârî *Müzekkiri-i Ahbâb* adlı tezkiresinde Ahmed Yesevî'nin hayatı ve talebelerine dair bilgi verirken, Arslan Bâb'ın Hoca Ahmed'e hurma getirmesi vakasını nakleder. Müellif mezkûr menkıbe hakkında: “...Bu kıssa çoktandır tarihlerde yazıldı ve güvenilir kişilerin dilinden zikredilegelinmektedir.” diyerek söz konusu vakanın tarihî önemini vurgulamıştır.² Bize göre, bu vakada beyan edilen hurmanın genç Ahmed'e verilmesi Arslan Bâb'ın Hoca Ahmed'e Hz. Peygamber'den miras kalan ilim ve marifeti, din ve tasavvuf hakikatlerini öğrettiğine dair semnolik ve mecazî bir işarettir. Zaten Ahmed Yesevî'nin Arslan Bâb'ın hizmetinde bulunup onun akide ve sûflik ile ilgili düşüncelerinden terbiye aldığı ve neticede Arslan Bâb'ın nazarına mazhar olduğu konusunda tüm kaynaklar ve araştırmacılar mütefikdir.³

Kaynaklarda Arslan Bâb'ın nesli hakkında da bazı bilgiler yer almaktadır. Mesela, Musa Sayramî'nin *Târîh-i Emniyye* eserinde Arslan Bâb'ın nesebi aşağıdaki şekilde yer almıştır: Ali bin Ebû Tâlib → İmam Muhammed Hanefî → Abdulfettah Bâb → Abdulcebbar Bâb → Abdurrahman Bâb → İshak Bâb → İsmail Bâb → Ömer Bâb → Osman Bâb → İftihar Bâb → Mahmud Bâb → İlyas Bâb → Arslan Bâb. Mezkûr şecerede, Arslan Bâb; Ahmed Yesevî'nin amcası olarak karşımıza çıkar.⁴

Arslan Bâb'ın soyu; oğlu yani Ahmed Yesevî'nin ilk halifesi Mansur Ata (ö. 594/1197-98) ve onun evlatları Abdulmelik Hoca (ö. 1218), Tac Hoca, Zengi Ata (ö. 1258) gibi sûfiler vasıtasıyla devam etmiştir. Hasan Hoca Nisârî de kendi neslinin dedesi Abdulvehhab Hoca ve onun ecdâdı Süleyman Hoca, Yahya Hoca, Harun Hoca, Sadr Hoca, Zengi Ata, Tac Hoca, Abdulmelik Hoca ve Mansur Ata vasıtasıyla Arslan Bâb'ın nesline ulaştığını beyan etmiştir.⁵ Bununla birlikte, *Cevahirü'l-*

¹ Dârâ Şukuh, *Sefînetü'l-evliyâ*, Leknev, 1862, s.76.

² Hasan Hoca Nisârî, *Müzekkiri-i Ahbâb*, Taşkent Birunî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 4282, vr. 269^b.

³ Muhammed Şerif Buhârî, *Hüccetu'z-zâkirîn*, Taşkent Birunî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 4164, vr. 58^b; *Risâletü'l-meymûne*, Taşkent Birunî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 3808, vr. 22^a; Gulam Server Lahurî, *Hazînetü'l-asfiyâ*, Taşkent Birunî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 8774, vr. 262^a; Ali Askar Kalinin, “Hodja Ahmed Yasevi”, *Turkestankiye Vedomosti*, nr. 126/1906; Muhammed Salih Râsih, “Dîvân-ı Hikmet”, *Endîşe*, Delv, 1372/1993; Thierry Zarcone, “Hindistan'da Türk Tasavvufu: Yeseviyye Örneği”, *Dergâh*, İstanbul, 1993, c.IV, sayı: 38, s.19 vd.

⁴ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991, s. 61.

⁵ Hasan Hoca Nisârî, *age.*, vr. 269^b.

ebrâr müellifi Hazînî, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden bahsederken “Onlar arasında bu fakirin atalarından olan Mansur Ata, Allah’tan korkanların reisi, cesur şeyh...” diye tarif eder ve kendisinin de bu suretle Arslan Bâb’ın neslinden olduğunu kaydeder.⁶ Hazînî’nin böyle demesi boşuna değildir; çünkü Mansur Ata birçok yerde Ahmed Yesevî’nin ileri gelen halifelerinden biri olarak anılmaktadır.⁷ Fakat Hazînî, söz konusu eserinde Arslan Bâb’ı zikretmemektedir. Ondan bir asır sonra yaşayan başka bir Yesevî takipçisi olan Âlim Şeyh Azîzân, Yesevîlikle ilgili *Lemehât min nefehâti’l-kuds* isimli eserinde, Ahmed Yesevî’nin henüz çocukken, Arslan Bâb’ın nazarına mazhar olduğunu, ondan tâlim ve terbiye gördüğünü ve o zâtın tavsiyesiyle Hoca Yusuf Hemedânî’nin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.⁸

Bilindiği üzere Ahmed Yesevî Sayram’da doğmuştur. Küçük yaşta annesini ve babasını kaybetmiştir. Hem öksüz hem de yetim kalan genç Ahmed, ablası Gevher Şehnaz ile beraber Oğuz Han devletinin payitahtı olan Yesi’ye göç etmiştir. Hoca Ahmed, genç yaşta Yesi’ye gelişini *Dîvân-ı Hikmet*’te şöyle anlatır:

Gurbet tegse puhta kılır köb hamlarni,
Dânâ kılır hem has kılır köb âmlarni,
Kiyer kir ton, tapsa yeyür taamlarni,
Uning uçun Türkistanga keldim mana.⁹

Bize göre, son mısradaki yer alan “Türkistanga” ibaresi sonradan *Dîvân-ı Hikmet* müstensihleri tarafından “Türkistanga” şeklinde değiştirilmiştir. Bu ibarenin ilk şeklinin “Yessiga” olması gerekirdi. Çünkü Ahmed Yesevî’nin türbesinin yer aldığı Yesi şehrinin adı sonradan “Hazret-i Türkistan” olmuştur.¹⁰ “Hazret-i Türkistan” ibaresinden zamanla “hazret” kelimesinin düşmesi neticesinde Yesi adı yerine “Türkistan” kullanılmaya başlanmıştır.¹¹ Bizce, *Dîvân-ı Hikmet*’te geçen aşağıdaki mısralar bu hususa işaret etmektedir:

Kul Hoca Ahmed sözlegeni Hakni yâdı,
İşitmegen dostlarığa kalsın pendi,
Gurbetlenib öz şehriga kayta yandı,
Türkistanda mazar bolub kaldum mana.¹²

⁶ Hazînî, *Cevâhiru’l-ebâr min emvâci’l-bihâr*, İstanbul Üniversitesi Ktp., nr. 3893, vr. 116^b.

⁷ Fahreddin Ali Sâfi, *Reşehât-ı Aynü’l-hayât*, Taşkent, 2004, s. 23; *Risâletü’l-meymûne*, vr. 22^b; *Hüccetü’z-zâkirîn*, Taşkent Birünî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 3707/1, vr. 58^b; Kalinin, *agy.*; W. Barthold, *Soçineniya*, c. V, Moskova, 1968, s. 119; Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler* (haz. Kemal Eraslan), Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000, s. 383.

⁸ Âlim Şeyh, *Lemehât min nefehâti’l-kuds*, Taşkent Birünî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 495.

⁹ *Dîvân-ı Hikmet*, Türkistan nüshası, vr. 375^a.

¹⁰ Eugene Schuyler, *Türkistan Seyahatnamesi* (çev. Kolağası Ahmed; haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Kemal Özcan, İshak Keskin), İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2003, s.70.

¹¹ B. İsabek, *Sayram*, Taşkent, 1994, s.18.

¹² *Dîvân-ı Hikmet*, Türkistan nüshası, vr. 375^b.

Türkistanda garib boldi Kul Hoca Ahmed,
 Aning için Hak Resulga boldi ümmet¹³
 Başım bîzar, yaşım sızar kanım tozar,
 Adım Ahmad, Türkistandur elim benim.¹⁴

Kâtib Çelebi'nin *Cihânnüma*'sında yazdığına göre, Yesi, Türkistan mülkündeki meşhur bir şehir olup, sonradan Özbek hanlığının payitahtı olmuştur. Genç Ahmed, Yesi'de meşhur sûfî Şeyh Arslan Bâb'la tanışır ve ona talebe olur. Bize göre, anne ve babası öldükten sonra genç Ahmed ve ablasının Yesi'ye taşınmalarının asıl sebebi, Arslan Bâb'ın orada yaşıyor olmasıdır.

Hoca Ahmed *Dîvân-ı Hikmet*'te ilk hocası Arslan Bâb ile olan münasebetleri hakkında geniş bilgi verir. Mesela, yedi yaşında Arslan Bâb ile görüşüp, Hz. Peygamber'in emaneti olan hurmayı ondan alır; yani İslâm ve tasavvuf ilimlerini ondan öğrenir hem de "bin bir zikr"i onun rehberliğinde eda edip, yüksek makamlara erişir. Bu, aynı zamanda Arslan Bâb'ın manevî vazifesini genç Ahmed'e devrettiğine de bir işarettir. Bu husus *Dîvân-ı Hikmet*'te şöyle geçmektedir:

Yetti yaşda Arslan Bâbga kıldım selâm,
 Hak Mustafa emanetin kılın in'âm.
 Oşal halde ming bir zikrin kıldım tamâm,
 Lâ makanning makamıga aştım mana.¹⁵
 Yetti yaşda Arslan Bâb Türkistanga keldilar,
 Başım koyub yığladım, hâl-u dilim sordılar,
 Ming bir atın örgetib, manga hâdi boldılar,
 Arslanbabam sözlerin eşitingiz, teberrük.¹⁶

Arslan Bâb'ın Ahmed Yesevî'yi eğitmesi hususunda ise Hâkim Ata hikmetlerinde şöyle yazmaktadır:

Subhan İzim ezdurdy [buyurdi], ol Mustafa buyurdi,
 Arslanbabam yetkürdi Şeyhim Ahmed Yesevî.
 Mustafaning hurmasın yedi, kıydi hırkasın,
 Tuttu Ka'be halkasın Şeyhim Ahmed Yesevî.¹⁷

Arslan Bâb genç Ahmed'e Kur'ân-ı Kerîm'den de ders verir. Bu husus *Dîvân-ı Hikmet*'te şöyle geçmektedir:

"İnna fetahnâ"ni okub ma'nâ sordum,
 Pertev saldı, bîhud bolub dîdâr kördüm.

¹³ *Dîvân-ı Hikmet* (haz. İbrahim Hakkul, Nadirhan Hasan), Taşkent, 2006, 108. Hikmet.

¹⁴ *Dîvân-ı Hikmet*, Özbekistan Fenler Akademisi Alishir Nevâi Devlet Edebiyat Müzesi, nr. 178, vr. 210^a.

¹⁵ *Dîvân-ı Hikmet*, Edebiyat Müzesi, nr. 178, vr. 4^a.

¹⁶ *Dîvân-ı Hikmet*, Taşkent, 2006, 40. Hikmet.

¹⁷ *Dîvân-ı Hikmet*, şahsi kütüphane, vr. 79^a.

Mollam urub “üsküt!” dedi, bakıb turdum,
Muztar bolub, yaşım saçıb turdum mana.¹⁸

Arslan Bâb şâkirdine “mânâ bolmak” (zâhîr değil bâtın ehli olmak) sırlarını öğretir. Riyâzet ve halvet aşamalarından geçen Ahmed nefsinı terbiye edip şeytanı kendisine itaat ettirmek mevkisine erişir. Bununla ilgili *Dîvân-ı Hikmet*’te şöyle denilmektedir:

Ayâ nâdân, ma’na bol deb aydı, bildim,
Andin songra çöllar kezib Haknı sordım.
Rûzî kıldı, Azazilni tutub mindim,
Langar töküb, belin basıb yançdım mana.¹⁹

İlk tahsilini babası Şeyh İbrahim’den gören ve daha sonra Hz. Hızır’ın sohbetlerinde kalp gözü açılan, genç Ahmet, nihayet Arslan Bâb’ın terbiyesi neticesinde sûfilik bâbında da kemâlâtın zirvesine çıkar, adı etrafa yayılmaya başlar.

Ahmed Yesevî, hikmetlerinde sadece Arslan Bâb’la olan ilişkilerini aksettirmekle yetinmez; aynı zamanda “Arslan bâbam sözlerin eşitingiz, teberrük” redifli şiirleriyle Yesevîlik yoluna sülûk eden tâliblere büyük hocasının sözleriyle ders verir. Bu husus *Dîvân-ı Hikmet*’te şöyle geçmektedir:

Talibmen deb yürürlar, könglida yok zerre nur,
Çın talibni sorasang, iç-u taşı guhar dur,
Hakka ayan sırları, tabmışları sefa, nur,
Arslanbabam sözlerin eşitingiz, teberrük.²⁰

Hoca Ahmed, Arslan Bâb’ı peygamber sünnetine ittiba eden büyük bir sahabe olarak vasıflandırır. Bu husus *Dîvân-ı Hikmet*’te şöyle geçmektedir:

Arslan Bâb’ını sorsangiz, paygambarga etibar,
Sahabalar büyügi, has banda-i Kirdigar,
Yatkan yeri nâhamvar, bir kaza-i hârzâr,
Arslanbabam sözlerin eşitingiz, teberrük.²¹

Ahmed Yesevî’yi kemâle eriştiren Arslan Bâb, belli bir süre sonra, tahminen XI. yüzyılın sonunda vefat eder. Onun doğum ve vefat tarihi şimdilik belli değildir.

Mevlana Safiyyüddin Koylakî, *Nesebnâme* (XII yy.) isimli risâlesinde Arslan Bâb’la genç Ahmed’in ilk görüşmelerini tafsilatlı bir şekilde tasvir etmiştir. Orada hikaye edildiğine göre, Hz. Muhammed Ahmed Yesevî’ye ulaştırmak üzere Arslan Bâb’a bir hırkayla bir hurma verir ve “Dördüncü halifem ve amcamın oğlu Ali’nin çocuğu, İmam Muhammed Hanefî zürriyetinden Hoca Ahmed, Sayram şehrinde dünyaya gelecek. Onun babası Şeyh İbrahim ve annesi Tağay Bibiçe, lakabı Karasaç

¹⁸ *Dîvân-ı Hikmet*, Taşkent, 2006, 1. Hikmet.

¹⁹ *Dîvân-ı Hikmet*, Taşkent, 2006, 1. Hikmet.

²⁰ *Dîvân-ı Hikmet*, Taşkent, 2006, 18. Hikmet.

²¹ *Dîvân-ı Hikmet*, Taşkent, 2006, 18. Hikmet.

Ana'dır.” diye tarif eder. Emanet hurmayı alan Arslan Bâb Çehartirek velayetinde kırk yıl zahitlik yapar. Bundan sonra Sayram'a gelir ve Hoca Ahmed'in babası İbrahim Şeyh'i bulur. Onu ve ailesini yakinen tanımaya çalışır. Hz. Peygamber'in tarif ettiği kişinin o olduğuna kanaat getirince, genç Ahmet'i araştırır. İbrahim Şeyh, Arslan Bâb'ı sınamak için Ahmet'in yerine kardeşi Sadreddin Şeyh'i getirir. Arslan Bâb: “Bu çocuk melekût ve din yolu başçısı olacaktır, ama biz başka oğlanı arıyoruz ki, o oğlan millet ve din sahibi olup, bu iki çocuk arasında arş ile ferş (yer ile gök) arasındaki mesafe kadar fark vardır.” der. O vakit İbrahim Şeyh: “Bir deli-divane oğlan var, lakin o sizin övgünüze asla layık değildir... O kâh mahzun, kâh hurrem, sûreti insan; ama hâli ve kâli acib ve gariptir.” der. Arslan Bâb, Şeyhin bu sözlerini duyunca, derhal Ahmet'in yanına gider ve emanet hırkayı teslim eder. Çocuk Ahmet: “Cismimin mânâsını bildiren zahirî zenginliği verdiniz. Lakin kalbimin mahiyetini teşkil eden saf hazineyi vermediniz? Onun için ben kâh çamurdayım, kâh suda, kâh gam içindeyim, kâh hurrem (neşeli).” der. Bunu işiten Arslan Bâb emanet hurmayı da teslim eder ve Ahmet için dua eder.²²

Mezkûr rivayette yer alan Hz. Peygamber'in genç Ahmet'e hurma ile beraber hırka da vermesine dair bilgi şimdilik sadece Hakim Ata'nın yukarıda zikredilen şiirinde ve söz konusu *Nesebnâme*'de mevcuttur. Bununla birlikte, hurma ile beraber hırkanın verilmesini Hamid Algar da bazı rivayetlere dayanarak zikretmektedir.²³ Arslan Bâb'ın simasını eserlerde manzum olarak tarif etme geleneği sadece Ahmed Yesevî ve Hakim Ata hikmetlerinde değil, Yesevî hikmet mektebinin diğer şairlerinin eserlerinde de görülmektedir. Mesela, *Dîvân-ı Hikmet* nüshalarındaki birçok tasavvufî şiirin müellifi olan Şems Âsî (Şemseddin Özgendi), Arslan Bâb'ın tarif ve tavsifine özel bir destan yazmıştır:

Hak Rasulning elçisi bâblar bâbı Arslan Bâb

Taliblarining yolçisi bâblar bâbı Arslan Bâb

diye başlayan bu manzumede Arslan Bâb, peygamberin sevgili dostu, mukaddes emanet olan hurmayı “hub saklab” (iyi saklayıp), “egasiga yetkazgan” (sahibine ulaştırın), “gazilarni reisi, sahabeler inisi, has bendeler mûnisi”, “şeriatta doğru yol tutgen, tarikatni ham doğru nakl etgen, hakikat bâbida ise sâliklarge kılavuz”, “ilme'l-yakinde dâna, ayne'l-yakında binâ, hakka'l-yakinde gûyâ” olan bir zat olarak zikredilir. Aynı zamanda o “muhabbetning bâzârı, marifatning gulzârı”, “aşıklarning sır-ı asrârı”dır. Şair, bundan sonra Hz. Peygamber'in Arslan Bâb'a, Hoca Ahmed'e ulaştırmak için hurma vermesini nakleder. Ona göre, dört yüz yıl

²² A. Muminov, “Kokandskaya versiya İslamizatsii Turkestana”, *Podvijniki İslama –Kult Svyatih i Sufizm v Sredney Azii i na Kavkaze*– (Ed. by S. N. Abashin, V. O. Bobrovnikov), Moskova, 2003, s.117-153.

²³ Hamid Algar, “Arslan Baba”, *DİA*, İstanbul, 1991, III, s. 400.

geçtikten sonra Arslan Bâb Yesi'ye gelir, genç Ahmed'e mekteb yolunda rastlar, ona emaneti verir ve kısa sürede ahirete rihlet eder.²⁴

Arslan Bâb'ın türbesi Otrar'dadır. Bu büyük zâtın kabri Emir Timur tarafından yaptırılmıştır. Rivayet edildiğine göre, Emir Timur, Ahmed Yesevî'nin kabri üstüne muhteşem bir türbe yaptırmaya niyet eder. Lakin her ne kadar çalışsalar da, yapılan bina her gece bir öküz tarafından yıkılır. Emir Timur'a bir gece rüyasında önce Arslan Bâb'a, ondan sonra da onun talebesi Hoca Ahmed Yesevî'ye türbe yaptırması gerektiği bildirilir. Emir Timur Arslan Bâb'a türbe yaptırdıktan sonra Ahmed Yesevî'nin kabri üstüne türbe yaptırmayı başarır.²⁵

A. Muminov'un kaydettiklerine göre, tarihte Arslan Bâb nâmıyla meşhur olan iki şahıs vardır. Biri Ahmed Yesevî'nin hocası olan ve kabri Güney Kazakistanda'ki Şaulder –eski Otrar – köyünde bulunan mezkûr Arslan Bâb'tır. İkincisi ise bugünkü Kırgızistan'daki Celalâbâd şehri yakınında medfun Arslan Bâb'tır.²⁶ H. Algar, “Arslan Bâb'ın Oş şehrine yakın Bazarkorğan denilen (yani Celalâbâd şehri yakınındaki) yerde de kabri olduğunu” bildirmiştir.²⁷ Bu türbe 1964 yılında Sovyet hükümeti vekilleri tarafından tahrip edilmiş olsa da, hâlâ ziyaretgâh olarak halk tarafından ziyaret edilmektedir. Hakikaten, Sayram ve Türkistan ahalisi arasında Arslan Bâb kültü geniş yer tutmaktadır. Bu mezkûr bölgede meşhur olan:

Sayramda bar sansız bab, bablar babi Arslan Bâb,
Türkistan'da tuman bab, şehri Sayram emas-mu?...
Türkistan'da on ming bab, sizdan meded tilermen.
Sayram'dagi sansız bab, Otrar'dagi ottiz bab.
Eng büyügi Arslan Bâb, sizdan meded tilermen,
Eng büyügi Arslan Bâb, eng kiçigi Alaça Kaf,
Siğnak Ata avliya, sizdan meded tilermen.
Cuyruk atday çudayman, Sayram'da bar sansız bab,
Türkistan'da tuman bab, en büyügi Arslan Bâb.²⁸

gibi halk şiirlerinden de anlaşılabilir. Bugün hâlâ yerli halk arasında Hoca Ahmed Yesevî huzuruna gitmeden evvel Arslan Bâb türbesini ziyaret etmek gerekir düşüncesi yaygındır.

²⁴ *Divân-ı Hikmet*, Kokand nüshası, vr. 172.

²⁵ Etnografya uzmanı Abu Bekir Divayev de araştırmalar sonucunda Arslan Bâb türbesinin Otrar'da olduğunu bildirmiştir. Bkz. A. Divayev, *İz oblasti Kirgizskih verovaniy – Etnograficheskiy ocherk* –, Kazan, 1899, s. 6; A. Divayev, “Sbornik materialov dlya statistiki Sirdarinskoy oblasti”, *Etnograficheskiye materialy –III. Demonologicheskiye rasskazı: Bakı–*, Taşkent, 1896, s. 36.

²⁶ A. Muminov, “Arslan-Bâb”, *İslam na territorii bivşey Rossiyskoy imperii –Ensiklopedičeskiy slovar* –, Moskova, 2001, s. 15.

²⁷ Hamid Algar, agm., s. 400.

²⁸ A. Divayev, agm., s. 26-27, 4-7.

Eski dönemlerde “bâb”, “baba”, “ata” gibi terimler şeyh, velî gibi mânevî yönü olan liderler için kullanılan terimlerdir. Büyük sûfilerin isimlerine ekleyerek söylenilen “bâb” kelimesi Arapça’da “kapı” anlamına gelen “bâb”dan gelmektedir.²⁹ “Arslan Bâb”daki “bâb” kelimesi de bu anlamda düşünülmelidir. “Arslan” adı Arslan Bâb’ın ismi değil, lakabıdır; çünkü “arslan” İslâm geleneğinde Allah için mücadele edenlere verilen bir künyedir. Arslan, güç kuvvet ve cesaret timsali olup, İslâm dininin tergîbâtında faaliyet gösteren Hz. Ali, Hz. Hamza gibi şecaatlı sahabelere Hz. Peygamber “Allah’ın aslanı” ünvanını vermiştir. Bundan dolayıdır ki, Ahmed Yesevî büyük hocasını:

İman uçun can tartkan, İslam uçun tiğ urgan,
Mevlam rızasın algan bablar babı Arslan Bâb.

diye övmüştür.³⁰ Bu konuda İbrahim Hakkul’un şu sözleri manidardır: “Arslan halk tasavvurunda güç kudret, yenilmez cüret ve cesaret timsali olmuştur. Lakin sadece cismânî güç sahipleri için kullanılan timsal olmayıp, mânevî rûhânî güç sahipleri de arslana benzetilmiştir.”³¹ Bu tarihî gerçeğin bir yansıması olarak eski Türklerde maneviyat erenlerine saygı göstergesi olarak hükümdar tahtlarını arslan suretine benzetmişlerdir. Ayrıca J. S. Trimmingham Yesevîlik geleneğinin ilk dönemlerinden itibaren eski Türk inançlarının esasında teşekkül edildiğini de Arslan Bâb ile ilişkilendirmiştir.³²

Bazı âlimler Arslan Bâb’ın meşhur bir sahâbe olan Selmân-ı Fârisî olduğunu düşünmektedirler. Bu ilgi ve alaka Selmân-ı Fârisî’nin iki yüz, üç yüz, hatta beş yüz elli üç yıl yaşadığı hakkındaki rivayetlerle Arslan Bâb’ın dört yüz veya yedi yüz yıl yaşadığına dair olan rivayetler arasındaki benzerlikten kaynaklanmaktadır.³³

Kısacası, Arslan Bâb’ın Hz. Peygamber’den Hoca Ahmed’e hurma ve hırka getirmesi, beş yüz yıla yakın yaşadığına dair halk arasındaki inancın bu kadar yaygın olması, bu şahsın Türkler arasında geniş şöhret kazanan bir sûfi olduğunu göstermektedir.

²⁹ Bu konuda bkz: Ali b. Osman Hucvirî, *Keşfu’l-mahcûb –Hakikat Bilgisi–* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh, 1996, s. 355; Alişir Nevâî, *Nesâyimu’l-mahabbe*, Taşkent: Mükemmel Eserler Külliyyatı c. XVII, 2001, s. 198; Barthold, *age.*, s. 119.

³⁰ *Divân-ı Hikmet*, Edebiyat Müzesi, nr. 178, vr. 55^a.

³¹ İbrahim Hakkul, *Ahmed Yesevî*, Taşkent, 2001, s. 7.

³² J. S. Trimmingham, *Sufiyskiye ordena v İslame*, Moskova, 1989, s. 54.

³³ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud’un Kitabı*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1993, s. CXXXVI; Osman Fikri Sertkaya, “Nehcü’l-Ferâdis’te ve Ahmed Yesevî Hikmetlerinde Selmân-ı Fârisî/Arslan Baba Menkıbeleri”, *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1991; N. Nurmuhamedov, *Mavzoley Hodji Ahmeta Yasevi*, Ankara, 1991, s. 59.

KAYNAKÇA

- Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler* (haz. Kemal Eraslan), Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000.
- _____, *Dîvân-ı Hikmet*, Kokand nüshası.
- _____, *Dîvân-ı Hikmet*, Türkistan nüshası.
- _____, *Dîvân-ı Hikmet*, Özbekistan Fenler Akademisi Alişir Nevâî Devlet Edebiyat Müzesi, nr. 178.
- _____, *Dîvân-ı Hikmet* (haz. İbrahim Hakkul, Nadirhan Hasan), Taşkent, 2006.
- Algar, Hamid, "Arslan Baba", *DİA*, İstanbul, 1991, III, s. 400.
- Âlim Şeyh, *Lemhât min nefehâti'l-kuds*, Taşkent Birunî Şarkıyyat Enstitüsü Ktp., nr. 495.
- Alişir Nevâî, *Nesâyimu'l-mahabbe*, Taşkent: Mükemmel Eserler Külliyyatı c.XVII, 2001.
- Barthold, W., *Soçineniya*, c. V, Moskova, 1968.
- Dârâ Şukuh, *Sefînetü'l-evliyâ*, Leknev, 1862.
- Dıvayev, Abu Bakir, *İz oblasti Kirgizskih verovaniy –Etnograficheskiy ocherk–*, Kazan, 1899.
- _____, "Sbornik materialov dlya statistiki Sirdarinskoy oblasti", *Etnograficheskiye materialı –III. Demonologicheskiye rasskazi: Baksı–*, Taşkent, 1896, s. 36.
- Fahreddin Ali Sâfî, *Reşehât-ı Aynü'l-hayât*, Taşkent, 2004.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1993.
- Hakkul, İbrahim, *Ahmed Yesevî*, Taşkent 2001.
- Hazînî, *Cevâhiru'l-ebrâr min emvâci'l-bihâr*, İstanbul Üniversitesi Ktp., nr. 3893.
- Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfu'l-mahcûb –Hakikat Bilgisi–* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh, 1996.
- İsabek, B., *Sayram*, Taşkent, 1994.
- Kalinin, Ali Askar "Hodja Ahmed Yasevi", *Turkestanskiye Vedomosti*, nr. 126/1906.
- Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991.
- Lahurî, Gulam Server, *Hazînetü'l-asfiyâ*, Biruni Şarkıyyat Enstitüsü, nr. 8774.
- Muhammed Şerif Buhârî, *Hüccetu'z-zâkirîn*, Biruni Şarkıyyat Enstitüsü, no 3707/1.
- Muhammed Salih Râsîh, "Dîvân-ı Hikmet", *Endîşe*, Delv, 1372/1993, Kabil
- Muminov, A., "Arslan-Bâb", *İslam na territorii bivşey Rossiyskoy imperii – Ensiklopedičeskiy slovar –*, Moskova, 2001, s. 15.

- _____, “Kokandskaya versiya İslamizatsii Turkestana”, *Podvijniki İslama – Kult svyatih i Sufizm v Sredney Azii i na Kavkaze* – (Ed. by S. N. Abashin, V. O. Bobrovnikov), Moskova, 2003, s.117-153.
- Nisârî, Hasan Hoca, *Müzekkir-i Ahbâb*, Biruni Şarkiyat Enstitüsü, nr. 4282.
- Nurmuhamedov, N., *Mavzoley Hodji Ahmeta Yasevi*, Ankara, 1991.
- Risâletü'l-meymûne* (Müellifi meçhul), Biruni Şarkiyat Enstitüsü, nr. 3808.
- Schuyler, Eugene, *Türkistan Seyahatnamesi* (çev. Kolağası Ahmed; haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Kemal Özcan, İshak Keskin), İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2003.
- Sertkaya, Osman Fikri, “Nehcü'l-Ferâdis'te ve Ahmed Yesevî Hikmetlerinde Selmân-ı Farisî/Arslan Baba Menkıbeleri”, *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1991.
- Trimingham, J. S., *Sufiyskiye ordena v İslame*, Moskova, 1989.
- Zarcone, Thierry, “Hindistan'da Türk Tasavvufu: Yesevîyye Örneği”, İstanbul 1993, *Dergâh*, c.IV, sayı: 38, s. 19.